

סדר הנחת פרשיות תפילין

[א]

סיכום השיטות

והיה לאות על ידכה ולטוטפת בין עיניך כי בחזק יד הוציאנו ה' ממצרים: (שמות פרק יג, טז)

שיטת רש"י

כידועה נחלקו הראשונים בסדר הנחת הפרשיות בתפילין, דהנה במנחות (לד, ב) איתא, ת"ר כיצד סדרן קדש לי והיה כי יביאך מימין, שמע והיה אם שמוע משמאל, והתניא איפכא, אמר אביי לא קשה כאן מימינו של קורא כאן מימינו של מניח. פרש"י דהא דקתני לעיל קדש והיה כי יביאך מימין מימינו של קורא קאמר, דהשתא כשהוא קורא כדרכו מימינו לשמאלו, ונמצא קוראן כסדרן, והא דתנא איפכא דמשמע קדש והיה כי יביאך משמאל, אמניח קאמר דהוא ימין של קורא. יוצא לרש"י שסדר הנחתן ככתיבתן בתורה, קדש - והיה כי יביאך - שמע - והיה אם שמוע, מימין לשמאל של העומד נגד המניח (הקורא).

הרמב"ם (הלכות תפילין פרק ג הלכה ה) ג"כ נקט כדעת רש"י וז"ל כיצד סדור הפרשיות בתפלה של ראש, מכניס פרשה אחרונה שהיא והיה אם שמע בבית ראשון שהוא על ימין המניח, ושמע סמוכה לה, והיה כי יבאך בבית שלישי סמוכה לשמע, וקדש לי בבית רביעי שהוא לשמאל המניח תפילין, כדי שיהא הקורא שלפניו כנגד פני המניח, קורא על הסדר הזה, ואם החליף סדור זה פסולות.

תשובה להכמי לוניל

ועי' בכסף משנה שכבר נשאל הרמב"ם מחכמי לוניל, וזה לשון השאלה: יורנו רבינו מה שכתב בפ"ג כיצד סדור הפרשיות בתפלה של ראש מכניס פרשה אחרונה שהיא והיה אם שמוע בבית ראשון וכו', ונחנו תלמידך קבלנו מרבתינו שקבלו הגאונים ורבינו האי בראשם, דבעינן הויות באמצע, וכן פירשו בסנהדרין הא דאמר רב יהודה אמר רב כל בית החיצון שאינו רואה את האויר פסול כגון קדש ושמע. ענה להם הרמב"ם שמקודם גם דעתו היתה שהויות באמצע כאשר העידו בשם הגאונים, ותפילין שהיו לו בארץ מערב כך היו, וכן כתב ר' משה מקורטובה בחבור תפילין שלו, וגם הרב רבינו יצחק אלפסי בעל ההלכות זצ"ל כוונתייהו סבירא ליה, וגם חכם אחד שמו ר' יעקב קלעי ז"ל ככה עשה, והרבה גאונים חלקו על דבר זה ועל אנשי מזרח ועל אנשי ארץ הצבי הקדמונים כך חולקים על זה, ואמרו לי חכמים נאמנים שפתחו תפילין של הגאון רבינו האי זצ"ל ומצאו שהן כתובין על הסדר שאמרתי בחבור, ור' משה הדרעי ככם עשה, וכשבא מארץ המערב לארץ ישראל היו תפילין שלו כמו אנשי מקומכם, וכשהראוהו דברי הגאונים הקדמונים והראיות שלהן השליך תפיליו ועשה על הסדר שאמרנו כו'.

שיטת רבינו תם

תוספות (שם) מביאים שר"ת היה מתקשה בשיטת רש"י, דלמה חילק הברייתא, שקדש והיה כי יביאך מימין, ושמע והיה אם שמוע משמאל, ולכן מפרש ר"ת דקדש והיה כי יביאך מימין של קורא, ומשמאל של קורא הוי שמע מבחוץ, ואחריה והיה אם שמוע מבפנים, וניחא השתא מה שחלקו. יוצא לדבריו ש"הויות באמצע", רצה לומר שהסדר מימין לשמאל של הקורא הוא: קדש - והיה כי יבאך - והיה אם שמוע - שמע.

עוד כתבו בתוס' שזה ג"כ שיטת רבינו חננאל בסנהדרין (פט, א), שמפרש הא דאיתא התם, כל בית החיצון שאינו רואה את האויר פסול, היינו כגון קדש ושמע, הרי לך שקדש ושמע שניהם בצד החיצון. וכן הוא גם שיטת רב האי גאון, והיה מניח סימן היות להדדי, פירוש והיה כי יביאך והיה אם שמוע פנימיות זו אצל זו, וכן בתשובת הגאונים שכתב ה"ר יוסף טוב עלם.

עוד סימן לדברי ר"ת כותב המרדכי (בהלכות קטנות הלכות תפילין רמז תתקסט), שיני"ן שבבתים כנגד שיני"ן שבעור הדפוסין מבחוץ, דשי"ן דקדש מכאן, ושי"ן דשמע מכאן.

שיטת הראב"ד

להראב"ד (שם) יש דעה שלישית, ובעיקר סובר כר"ת ש"הויות באמצע", אלא שלפי ר"ת ימין ושמאל הוא של הקורא, ולהראב"ד הם של המניח, דהיינו שקדש מימין המניח והיה כי יבאך סמוך לה, שמע משמאלו והיה אם שמע סמוך לה באמצע, יוצא לדבריו שמימין לשמאל של הקורא: שמע - והיה אם שמוע - והיה כי יביאך - קדש. וכך הביא ג"כ בשם רב האי גאון.

שיטת בעל השמושא רבא

בשו"ת הרמ"ע מפאנו (סימן קז) הביא שבשמושא רבא דתפלין יש לו שיטה רביעית, והיינו כמו רש"י שהפרשיות מונחות כמו שכתובין בתורה, אבל לא כמו לרש"י שמתחילין מימין הקורא אלא מימין המניח, דהוא משמאל הקורא. יוצא לדבריו שהסדר הוא מימין לשמאל של הקורא: והיה אם שמוע - שמע - והיה כי יביאך - קדש. (ועי' ברא"ש שכתב שהשימושא רבא סובר כמו רש"י)

[ועי"ש שכתב הרמ"ע שהדין שמושא רבא משמיהו דגאונים אתמר, שדבריהם דברי קבלה, עלייהו כתיב טובה חכמה עם נחלה, כי המה ירשו את מורשיהם של רבנן סבוראי, והרבה קונדרסין הגיעו אליהם ממהדורא קמא דרב אשי דאית בהו גלויי מלתא למאי דלא אתבריר בגמרא דילן להדיא. אמת שהר"י אל ברצלוני נסתפק על קצת דבריו כמו שהגיה עליהם, מיהו הא בכמה הלכאתא גבראתא סמכינ עליה ומבעי לך למיחש ליה.]
עוד הביא שם שהעיד לפניו הסופר המומחה הנאמן שסומכין עליו בתקון תפלין ובכל דבר שבקדושה, כי זה כמה שנים פתח תפלין ישנות מאד לבדקן ומצאן על האופן שסדרם ההוא שמושא רבא, ופסלם הסופר בעת ההיא כי עדין לא נגלה אליו רז זה. עוד הביא שהוא עצמו ראה בלאותיהן של תפלין בגניזות לא אחד ולא שנים שהיה סדור פרשיות כך, "אז אמרתי ודאי לא דבר ריק הוא אלא ממנו ששכחנום, וחזרנו ויסדנום תהלות לאל עליון ברוך הוא ומבורך".

[וראיתי בשם ספר שו"ת כנסת ישראל (סי' כ"ב) שהביא מספר מגלה עמוקות (אופן קעב) סימן לשיטות סדור פרשיות התפלין בלשון הכתובים (תהלים ל"ז), שמר תם וראה ישר כי אחרית לאיש שלום, שמור תם - תפלין של רבינו תם, וראה ישר - רש"י, ואחרית לאיש שלום - היינו תפלין שמושא רבא רב שר שלום.]

סדר כתיבתן

הראשונים מקשים על ר"ת ממכילתא (פרשת בא - מסכתא דפסחא פרשה יח) וז"ל בארבעה מקומות מזכיר פרשת תפילין, קדש לי והיה כי יביאך שמע והיה אם שמוע, מכאן אמרו מצות תפילין ארבע פרשיות של יד הם כרך אחד, ארבע פרשיות של ראש הם ארבע טוטפות, ואלו הן קדש לי והיה כי יביאך שמע והיה אם שמוע כותבן כסדרן, ואם לא כותבן כסדרן הרי אלו יגנזו. משמע שצריך להיות כסדר שהם כתובין בתורה. תירצו הראשונים [התוספות והרא"ש והמרדכי, וכן בסמ"ג (עשין כב קד ע"ד) והתרומה (סי' רו)] שאפילו לשיטת ר"ת שהנחתן אינן כסדר שכתובין בתורה, אבל כתיבתן חייב להיות כסדרן, וזה כוונת המכילתא.

תפילין שמצאו בקבר יחזקאל הנביא

המרדכי (שם) כתב שנהוג עלמא כרש"י והרמב"ם, וגם שלחו כתב מארץ ישראל, שנפלה בימה שעל קבר יחזקאל, ומצאו שם תפילין ישנים כסדר רש"י ז"ל והרמב"ם. הב"ח והדרישה מביאין שיש שרצו לדחות הראיה, דאולי משו"ה גנזום לפי שפסולין היו שלא היו מונחים כסדר הנכון. אבל עי' בב"ח (אורח חיים סימן לד) שדחה לדבריהם, דאי משום הא לא היו צריכים גניזה, אלא להחליף הנחתן מבית זה לבית זה.

החלפת הפרשיות

ועי' בשו"ת רבי עקיבא איגר (מהדורה תניינא סימן ח) שנשאל היכא שהפרשיות היו מסודרין כשיטת ר"ת, האם מותר לסדר הפרשיות כסדר רש"י ולצאת בהם י"ח, או כיון דלרש"י התפילין ההמה היו פסולים, והויין כקמיע בעלמא וכנכתב שלא לשמה דמי. וכתב הגרע"א שלא מסתבר לדוננו לשלא לשמה, דאין מהצורך שיכוין במפורש כוונת הכתיבה לשם קדושת תפילין דרש"י או דר"ת, אלא סגי בסתם במכוון לכתוב לשם קדושת תפילין, והרי נכתבו לשם תפילין.

ועי"ש שמוכיח כדבריו מדברי הב"ח (הנ"ל) דאם הלכה כר"ת תפילין שנסדרו כשיטת רש"י יש תקנה להחליפן, א"כ ה"נ בהיפוך מר"ת לרש"י. אבל כתב דא"כ יש לדייק בהיפוך מהדרישה שלא חש לתירוצו של ב"ח שהוא פשוט מאד, א"כ מוכח דס"ל דא"א בחליפין, דמקרי כתיבה שלא לשמה. נמצא שבזה פליגי הדרישה והב"ח אי מקרי שלא לשמה או לא.

אבל עי"ש שדוחה דבריו, דאולי יהיה בעיא של פתוחות וסתומות. עוד ר"ל דאולי ס"ל להדרישה שמצאו רק תפילין של יד דאין שייכות להחליפם, כיון דכתובים על קלף אחד, עי"ש שמפלפל בזה.

הורדה בקדושה

אמנם מטעם אחר טען הגרע"א דאולי א"א להחליפם ולסדר כסידור רש"י, אחרי דאנן מסופקים בהלכה כרש"י או כר"ת, ודלמא שיטת ר"ת היא העיקרית, ואם מסודרים כרש"י, הוי כקמיע בעלמא, וא"כ במה דמחליפם וסדרם כרש"י הוי הורדה מקדושת תפילין. אבל כתב דכיון דאנן נוהגים כרש"י ואין מניחין תפילין דר"ת, ואין חוששים לספק דאורייתא, ע"כ דס"ל לעיקר דהלכה כרש"י, ואין כאן הורדה.

ועי"ש שיהיה עוד נ"מ בזה לגבי הא דאיתא בשו"ע (סוף סי' ל"ד) דלא יניח ב' זוגות בכיס אחד, דהא בודאי אחד מהם חול, אבל להניח של רש"י בכיס המיוחד לתפילין דר"ת י"ל

דשרי, משום שלעיקר נוקטין כדעת רש"י, אבל לאלו שמחמירים להניח ג"כ תפילין דר"ת, יש לחוש ג"כ להניח של רש"י בכיס של תפילין דר"ת, דלדידהו הוי חשש הורדה. לגבי עיקר דין השו"ע שאסור להניחן בכיס אחד, חולק עליו הברכי יוסף וכתב שיש קצת נוהגים להניח שני ראשי ר"ת ורש"י בכיס אחד, ושתי ידות בכיס אחר, דתרווייהו קדושים. עי' לקמן מה שהבאנו בשם המקובלים דאלו ואלו דברי אלוקים חיים, עי"ש באריכות.

שיטת הרדב"ז

הרדב"ז (שו"ת רדב"ז חלק ו סימן ב אלפים רפו) ג"כ נשאל האם אפשר לשנות מתפילין שסודרו לדעת ר"ת, לעשותם לדעת רש"י ז"ל. וענה הרדב"ז שאע"פ שאין בזה צד פיסול שהרי אפילו לדעת ר"ת צריך לכתוב אותם על הסדר, ואין המחלוקת אלא בסדר הנחתן בבתים, מ"מ יש בדבר איסור מצד שמזלזל בכבוד כל בעלי סברא זו, שהרי לדעתם התפילין כשרים ופוסל אותם ומורידן מקדושתן, ואין לך איסור גדול מזה. והרי לענין ציצית שאין בו קדושה אלא מצוה לבד, נחלקו רב ושמואל דרב ס"ל אין מתירין מבגד לבגד ושמואל אמר מתירין, אף על גב דקי"ל בהא כשמואל מ"מ לגבי תפילין דאית בהו קדושה יש לחוש לדברי רב, דהא טעמיה משום בזוי מצוה, ואפשר דשמואל נמי מודה לרב בהא דאיכא בזוי קדושה.

קרש שזכה לינתן בצפון

עוד כתב טעם אחר למה אין לשנות, והוא משום דכתיב והקמות את המשכן כמשפטו, וכי יש משפט לקרשים, אלא כל קרש שזכה לינתן בצפון לא ינתן בדרום וכו', הכי נמי שהפרשיות זכו לינתן כפי סברת ר"ת ובעלי שיטתו, לא ינתנו כפי הסברא האחרת. מוסיף הרדב"ז שפעם הורה שהדבר מותר, "ובאותה הלילה הראוני בחלומי שלא הוריתי יפה וחזרתי בי, ועיינתי בדבר וראיתי שיש בזה זלזול בכל גאוני עולם, ולכן אני גוזר אומר שאסור לעשות כן מן הדין מהטעמים אשר כתבתי".

החלפת הרצועות

ועי' בברכי יוסף (אורח חיים סימן לד, ד) שהביא דברי הרדב"ז ומוסיף שהאחרונים כתבו שאין להחליף אפילו הרצועות מזה לזה. וכ"ש לפי חכמי האמת שתפילין דר"ת בחינה עליונה מדרש"י, ודאי אסור שמורידן מקדושתן.

למה עשו תפילין כשיטת ר"ת

ולפי כל הנ"ל יש ליישב דברי הפרישה שס"ל שאסור לשנות מתפילין של ר"ת לתפילין של רש"י, וי"ל שס"ל כהרדב"ז שיש כאן חשש של זלזול והורדה מקדושה. אלא דעדיין יש להעיר, דאם המנהג היה כר"ת איך זה קרה שטעו וסדרו הפרשיות כשיטת רש"י, ולכן גנזו אותם מחשש זלזול או הורדה, אלא משמע שבאמת המנהג היה כמו רש"י, כמו שהוכיח המרדכי.

מחלוקת הקב"ה עם מתיבתא דרקיעה

בספר שו"ת מן השמים (סימן ג) [מחברו היה רבי יעקב ממרוויש אחד מבעלי התוס', שהיה רגיל לשאול שאלות מן השמים ולקבל תשובות. ועי' בספר שם הגדולים ערך רבי יעקב שדן למה מותר לסמוך על תשובות אלו, הרי קי"ל דתורה לאו בשמים היא, ועי"ע בהקדמת

הג"ר ראובן מרגליות לספר הנ"ל (דפוס מוסד הרב קוק) שמאריך מאוד בזה, ואכמ"ל. שאל האיך הוא סדר הנחת הפרשיות, וז"ל ועוד שאלתי על סדר פרשיות שבתפלין, וכך היתה שאלתי: אנה המלך הגדול הגבור והנורא חכם הרזים מגלה נסותרות מגיד נעלמות שומר הברית והחסד, הגדל נא חסדך עמנו היום וצוה למלאכך הקדושים להודיעני את אשר נסתפקנו בסדר פרשיות של תפלין, כי יש מהחכמים האומרים היות באמצע ואם החליף פסולות, ויש מחכמים האומרים היות כסדרן ואם החליף פסולות, ועתה מלך מלכים צוה למלאכך הקדושים להודיעני הלכה כדברי מי, ודברי מי אתה מחבב. והשיבו: **אלו ואלו דברי אלהים חיים**, וכמחלוקת למטה כך מחלוקת למעלה, הקדוש ברוך הוא אומר היות באמצע, וכל פמליא של מעלה אומרים היות כסדרן. והוא אשר דיבר ה' בקרובי אקדש ועל פני כל העם אכבד, (ויקרא י, ג) וזה כבודו בהיות פרשת מלכות שמים תחילה.

מתי התחיל המחלוקת

הג"ר מרגלית בהגהותיו על ספר שו"ת מן השמים מאריך מאוד בכל הנושא של סדר הנחת פרשיות תפילין, ומתקשה איך זה שנפל מחלוקת בתקופת הראשונים בסדר פרשיות התפילין, הרי זה מצוה שמקיימין אותה תמיד א"כ למה לא היה בזה מסורת ברורה. [ועי"ש שמביא לדוגמא הראשונים (ריטב"א ועוד) במסכת ראש השנה (ר"ה לד, א), שדנים על הא דאיתקו רב אבהו לתקוע תשר"ת תש"ת ותר"ת משום שהיה מסופק האם תרועה הוי ילולי או גנוחי או שניהם, וק' איך נפל ספק בדבר שמקיימין אותו כל שנה ושנה, ולכן פירשו בשם רב האי גאון שבאמת יוצאין בין בתרועה בין בשברים, אלא שהיו מנהגים שונים ורבי אבהו רצה לאחד המנהגים. וראיתי מביאים שבזוה"ק כתוב הסודות שיש בתש"ת בתש"ת ובתר"ת.]

רפיון במצות תפילין

אבל באמת רואים שמצות תפילין היה רפויה בידם, א"כ יתכן שמשו"ה אבדו המסורת והיה מקום למחלוקת. יעוין בתוס' (שבת מט, א) על ההיא דאמרין התם תפילין צריך גוף נקי כאלישע בעל כנפיים, דלהכי נקט אלישע דמסתמא כיון שנעשה לו נס בתפילין היה זהיר בהן והיה לו גוף נקי. וממשיך שמזה הטעם אין אנו יכולין ליפטר שהרי בזה אנו יכולין להזהר, אבל אין תימה על מה שמצוה זאת רפויה בידינו, שגם בימי חכמים היתה רפויה, כדתניא בפרק ר' אליעזר דמילה (קל, א) ר"ש בן אלעזר אומר כל מצוה שלא מסרו עצמן ישראל עליה בשעת גזירת המלכות כגון תפילין עדיין היא רפויה בידם.

מחלוקת בזוה"ק

הג"ר ראובן מרגלית רצה לומר שהמחלוקת הוא מחלוקת קדומה, ולא התחיל ברש"י ור"ת, וכבר בזוה"ק מוזכר שני השיטות, דבכמה מקומות בזוהר הק' מוזכר שיטת רש"י, ושהד' פרשיות כנגד אותיות יקוק, וז"ל הזהר משפטים (קי"ט ב) זכאה מאן דסליק ליה במצוה דאיהי מצות תפלין, דבהון ארבע פרשיות שם ידו"ד, י' קדש לי, ה' והיה כי יביאך, ו' שמע ישראל ה' והיה אם שמוע. וברע"מ פנחס (רנ"ב ב) ובגין דא בארבע פרשיין דתפלין קדש לי חכמה והיה כי יביאך בינה, שמע ישראל תפארת כליל ו' ספירין בשית תיבין, והיה אם שמוע מלכות יד כהה כו'. ובכמה מקומות הוזכר ג"כ שיטת ר"ת וז"ל ברע"מ (שם רנ"ח א) תפלין דיליה כסדר ידו"ד דאיהי קדש לי, והיה כי יביאך, שמע, והיה אם שמוע, אבל

בעלמא דאתי הויות באמצע דאינון ה' ה' כו'. ובהקדמת התקו"ז (ט' ע"א) הנה יד ה' הויה וכו' ובג"ד אוקמוה מארי דתלמודא ירושלמי הויות באמצע, ושם (רע"ב) יקו"ק ד' פרשיין י' קדש לי ודא חכמה, ה' והיה כי יביאך ודא בינה, ואינון לימינא ושמאלא דאינון חסד וגבורה ו' שמע ישראל תפארת, ה' והיה אם שמוע מלכות שכינתא תתאה כו', ואית דאמר הויות באמצע כגוונא דא יהה"ו, י' קדש לי ה' ה' והיה כי יביאך והיה אם שמוע, ו' שמע ישראל כו'.

לוחמי בר כוכבא

עוד כתב שבימים האחרונים נתגלו במערות א"י, שרידים עתיקים מתקופת בית שני, וסמוך לה ומהם נמצאו תפלין מפלוגת לוחמים של חיל בר כוכבא, והפרשיות מסודרות כשיטת הרבינו תם, הרי לנו עדות נאמנה שעוד בתקופה קדומה זו היתה נהוגה שיטה זו, כלומר לא הרבינו תם חידש שיטה שלא היתה ידועה מקודם, כי אם הרבינו תם חיזק מנהג אלו שסדרו הויות באמצע. וכבר הזכירו קדמונינו שרב האי גאון הניח שתי זוגות תפלין. [ע"א בשו"ת הרמ"ע מפאנו (סימן קז) שבאמת יש סתירה בדברי רב האי גאון, ממה שמעיד עליו הרמב"ם בתשובתו לחכמי לונל, למה שהעיד עליו הראב"ד, וכתב שקרוב מאד להאמין מהמשך ההלכה כפשוטה, דרב האי נמי הוה מספקא ליה מלתא, והכיין לו תפלין ככלהו רבנן דמסהדי עליה, הואיל ואפשר לפרושי שמעתין בכל גוונא, ושנפתחו תפלין מזה אחד ומזה אחד, וכל מי שראה בא והעיד. אי נמי בילדותו ס"ל כמקצת רבנן, ובזקנותו הדר ביה לגבי אחריני. וכן מצאתי בספר נחל אשכול (הל' תפלין סי' כו, ג) שהיות ועל פי הזוה"ק יש ענין ללבוש שניהם, מן הסתם רב האי גאון באמת לבש גם תפלין "של רש"י" וגם "של רבינו תם".]

[ב]

אופן הנחתן

הנחתן יחד

הרא"ש (הלכות קטנות לרא"ש הלכות תפלין סס"י ה) אחרי שמביא מחלוקת רש"י ור"ת מסיק שלפי שנחלקו בדבר זה גאוני עולם, ותפלין של אלו פסולין לאלו, ואמרו חכמים מקום יש בראש להניח שם ב' תפלין וכן בזרוע, ירא שמים יצא ידי שניהם ויעשה שני זוגי תפלין ויניח שניהם, ויכוין בשעת הנחתן באותן שהן כתובין כתקנן בהן אני יוצא ידי חובתי, ושאר הן כרצועה בעלמא. ואין כאן בל תוסיף אלא בעושה ה' בתים. ולא יניח שני הזוגין בכיס אחד, דאחד מן הזוגין חול הוה ואסור לתתן בכיס של תפלין, אלא יעשה שני כיסין וסימן לכל כיס וכיס שלא יחליפם.

בל תוסיף

הב"ח אורח חיים (סימן לד) תמה עליו דמאי שנא שני זוגי תפלין מחמשה בתים, אדרבה מוסיף טפי הוא כשמניח שני זוגי תפלין דאית בהו שמונה בתים, ותל' דכוונת הרא"ש דליכא בל תוסיף אלא כשמתכוין לקיים מצות תפלין בחמש בתים, וכל שכן אם היה מתכוין לקיים מצות תפלין בשני זוגי תפלין, אבל כאן שאינו מתכוין אלא לקיים מצות

תפילין בארבעה בתים שהן עשויין כתיקונם, והאחרים לא יהיו עליו אלא לרצועות בעלמא, אין כאן בל תוסיף. אע"פ שדבריו הם דברי טעם, אבל קשה לומר שזה כוונת הרא"ש, שמחלק בין חמש בתים לשני זוגי תפילין, ולדבריו החילוק הוא אם מכוון לקיים המצוה או לא. ועי"ש שהוא עצמו מתקשה בזה, ומדחיק לתרץ.

האי לחודיה קאי

הט"ז (אורח חיים סימן לד ס"ק ב) מביא מספר מעדני מלך שלפי הרא"ש אינו עובר בבל תוסיף מן התורה אלא בעושה ה' בתים מחוברים, אבל אם עשה ד' בתים ומביא בית אחר והניחו לגביהו, אמרינן "האי לחודיה קאי והאי לחודיה קאי", כדאיתא פ' הנחנקין (סנהדרין פח, ב), ומשום האי טעמא אינו עובר בב"ת מה"ת אם הניח שני זוגי תפילין ביחד, דהאי לחודיה קאי והאי לחודיה קאי.

כוונה כדי לעבור בב"ת

אבל עדיין קשה מסוגיא דריש המוצא תפילין, (עירובין צו, א) דאיתא שם דבשבת מכניסין זוג אחד אבל לא שנים בפעם אחת על ראשו, דכיון דעבר על בל תוסיף הוי כמשוי בשבת, הרי לן להדיא שעובר בבל תוסיף אפילו היכא שלובש שני זוגות ביחד. וכתב הט"ז דכבר הקשו התוס' קושיא כעין זו בפרק לולב הגזול (סוכה לא, ב) וז"ל אבל קשה דמשמע דמסיק לר"י וכ"ש לרבנן דלא אמרינן האי לחודא כו', והכא משמע דלרבנן אמרינן האי לחודא קאי, וי"ל דהתם מדרבנן אסור עכ"ל. פי' גבי לולב שהוסיף מין א' ולא נאגד עם הד' מינים מן התורה ליכא בל תוסיף, ומדרבנן איכא משום בל תוסיף, אם כן ה"נ בתפילין בההיא דהנחנקין דמיירי מדאורייתא לענין חיוב מיתה דזקן ממרא, ע"כ אמרינן האי לחודא קאי וליכא בל תוסיף, אבל בהמוצא תפילין דמיירי כיצד יעשה המוצא תפילין, א"כ אע"פ שרק מדרבנן אסור בבל תוסיף אפילו אם האי לחודא קאי, אפ"ה א"א להכניס אלא זוג זוג.

ולפי"ז ניחא דברי הרא"ש דהיכא שיש בל תוסיף דאורייתא, מסקינן בסוף פ' ראוהו ב"ד (ר"ה כח, ב) דלעבור על בל תוסיף חייב אפילו בלא מתכוון, אבל בבל תוסיף דרבנן אינו עובר א"כ מכוון, א"כ בב' זוגות שאינו עובר אלא מדרבנן משום דהאי לחודיה קאי והאי לחודיה קאי, מועיל כוונתו שאינו רוצה לצאת אלא בהתפילין הכשרים. אבל זה חידוש בלי מקור שיש הבדל בין ב"ת דאורייתא לב"ת דרבנן לענין כוונה.

המ"א מחלק בין היכא שהתוספת היא כשרה, דאז אפילו בהאי לחודיה קאי איכא בל תוסיף, כההיא בעירובין, ובין היכא שהתוספת היא פסולה כמו בההיא דסנהדרין שמוסיף פרשה אחרת.

לגבי עיקר הדיון האם שייך בל תוסיף היכא דהאי לחודיה, קאי בחי' הריטב"א (סוכה לא, ב) שנחלקו בזה בעלי התוס' והרמב"ן, שלפי תוס' לעולם עובר אלא שלא אמרינן כל המנסיף גורע, אבל לפי הרמב"ן אינו עובר בבל תוסיף כלל היכא דהאי לחודיה קאי, וצ"ע א"כ איך יפרנס סוגיא דעירובין.

שיטת המקובלים

בקונטרס עטרה ליושנה (מהרב יעקב הלל שליט"א), מביא שלפי האר"י ז"ל יש ענין דווקא להניח שני זוגות של תפילין ביחד, ולא מטעם ספק ומחלוקת, אלא משום דבשורשן העליון

שניהם אמת, וכל זוג מורה על בחינה אחרת של המצוה, ורק בהנחת שניהם נשלמה המצוה. וכן הביא באריכות מתלמידו הגר"ח ש"ך נקט האר"י ז"ל, משום דבעצם רש"י ור"ת לא פליגי, ושני הסברות דברי אלוקים חיים, שלא כדברי החושבים שסברא אחת היא האמת והאחרת בטילה, חלילה מלהאמין דבר זה. ועי"ש שמציין מהזוה"ק שיש כוונות בין בשיטת רש"י ובין בשיטת ר"ת, ומביא גם מה שכתוב שתפילין דר"ת הוי תפילין דעלמא דאתי. עוד כתב רח"ו (וכן כתוב בזוה"ק) שזה ג"כ מרומז בבלי (עירובין צה, ב) מקום יש בראש להניח שני זוגות תפילין, ר"ל רש"י ור"ת.

ולפי"ז כתב שלפי האר"י ז"ל לא צריך להיות מוחזק ומפורסם בחסידות, שלפי המקובלים אין כאן חומרא בעלמא, אלא עיקר הדין.

עוד כתב (וזוה היה עיקר מטרת הספר) שלפי האר"י ז"ל ושאר המקובלים חייב דווקא להלבישם ביחוד, ורק אז מקיימין הענינים על פי קבלה כמו שמסביר האר"י ז"ל ורח"ו, אבל אם מניחם בזה אחר זה מקלקל יותר ממה שמתקן, עי"ש אריכות הדברים. ולפי"ז יש לדון למה אין כאן חשש בל תוסיף, שהרי בתורה לא כתוב להניח שני זוגות תפילין, והמקובלים הרי מכוונים להדיא לצאת בשניהם. אבל עי"ש בקונטרס הנ"ל שאדרבה לפי האר"י ז"ל אין חשש בל תוסיף משום שזה עיקר המצוה, ועדיין צ"ע.

למה הגר"א לא הניח תפילין של ר"ת

בספר כתר ראש (סי' יג) מובא שהגר"ח מוולאז'ין שאל את רבו הגר"א למה הוא לא מניח תפילין של ר"ת, ואמר לו שהוא לובש תפילין כל היום, והיות ששיטת רש"י היא השיטה העיקרית, לא רצה לבטל אפילו רגע מתפילין של רש"י. ושאל אותו א"כ הוא עצמו (הגר"ח) שאינו מניח תפילין כל היום אולי כדאי לו להניח תפילין של ר"ת, וענה לו שאם רוצה לצאת כל השיטות יצטרך להניח עשרים וארבע זוגות, וחיפש השיטות ומצא שיש עוד שיטה בהנחתם, ויש מחלוקת בפתוחות וסתומות אז שש, ויש עוד מחלוקת האם לכתוב על הקלף במקום הבשר, אז יש שתיים עשרה, ויש עוד מחלוקת האם הפרשיות עומדות או שוכבות, הרי עשרים וארבע. [ואני ראיתי בשם הגר"א שצריך ששים וארבע זוגות תפילין, והחשבון הוא: דמלבד שיטות רש"י ור"ת יש עוד שיטת הראב"ד, ושיטת השימושא רבא, כמו שהזכרנו לעיל (4), וכן יש מחלוקת אם להניח הפרשיות מושכב או מעומד, (תוס' מנחות לג, א), (8) ויש עוד מחלוקת בקלף אי מצד הבשר או מצד השיער, (שאלו חכמי לונגיל להרמב"ם), (16) וכמו כן נחלקו בדיו אם מן עשן עצים או מן העפצים, (ע' או"ח סי' ל"ב מג"א סק"ב) (32) ויש עוד מחלוקת בצורת הפתוחות וסתומות, (64).] ושאל אותו שבזוה"ק כתוב שתפילין של ר"ת הן של עוה"ב, וענה לו וז"ל: הפשט בזוהר אינו כן, והמהדר אחר עוה"ב יניחן עכ"ל.

אבל מי לנו גדול כמו הגר"א בעניני קבלה, א"כ יש לפקפק על מה שבקונטרס הנ"ל מדגיש החשיבות של הנחת שניהם ביחוד, עפ"י מנהג האר"י ז"ל ורח"ו. וראיתי שבקונטרס הנ"ל באמת מאריך להסביר איך הגר"א והאר"י ז"ל שניהם פירשו את דברי הזוה"ק, ואין לנו עסק בנסתרות.

תפילין של עתיד לבא

הערוך השולחן (אורח חיים סימן לד, ט) מביא דברי הזוה"ק הנ"ל שתפילין של ר"ת הוא תפילין דעלמא דאתי, ומסביר הענין יותר על פי הפשט, והוא על פי מה שאמרו חז"ל שלעתיד לבא יאמרו שם הויה ככתיבתו, וזהו דכתיב ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד,

מפני שאז יהיה ביטול היצה"ר, כדכתיב לא ירעו ולא ישחיתו, וממילא שגם הצרות יכלו כידוע, ולכן עתה והיה אם שמע האחרונה דבה כתיב השמרו לכם פן יפתה לבבכם וגו' ואבדתם מהרה וגו', משא"כ לעתיד לבא תהיה שמע האחרונה שבה כתיב אך אהבת ה', ואין בה עונש. וזהו שאומר הזוהר בפנחס (רעיא מהימנא רנ"ח) דלעתיד לבא הויות להדדי, כלומר ששני "והיה" סמוכים זה לזה, משום דבאותיות והיה יש כל שם הויה, ולעתיד לבא יהיו זה אצל זה דאינון ה' ה', כלומר הויה הויה, דכמו שנכתב כך נקרא. ורמז יש לזה בהשינ"ן דקדש ושמע שהם אצל השינ"ן דשל ראש, ויש בהם ביחוד י"ג ראשים כמנין אחד כדכתיב ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד. ונמצא דלפי"ז שניהם אמת לפי כוונת התורה, אלא דבזמה"ז יותר נכון כרש"י.

מתי להניח תפילין של ר"ת

פסק המחבר (אורח חיים סימן לד, סעיף ב) שירא שמים יצא ידי שניהם, ויעשה שתי זוגות תפילין ויניח שניהם, ויכוין בהנחתם באותם שהם אליבא דהלכתא אני יוצא ידי חובתי, והשאר הם כרצועות בעלמא, כי מקום יש בראש להניח שתי תפילין, וכן בזרוע. ואם אינו יודע לכוין המקום ולהניח שניהם יחד, יניח כדברי האחד של יד ושל ראש, (ויסלקם מיד), ויניח האחרים על סמך ברכה הראשונה. (וי"א שאם) לא יוכל להניח בכת אחת, יניח של רש"י ויברך עליהם ויהיו עליו בשעת ק"ש ותפלה, **ואחר התפלה** יניח של ר"ת בלא ברכה, ויקרא בהם שמע (דברים ו, ד - ט) והיה אם שמוע (דברים יא, יג - כא). ובסעיף ג כתב **שלא יעשה כן אלא מי שמוחזק ומפורסם בחסידות.**

וכתב המשנה ברורה (ס"ק יד) שמה שכתב המחבר "ואחר התפלה", היינו כדין המבואר לעיל (סימן כה, יג). [היינו מה דאיתא התם שנהגו העולם שלא לחלוץ תפילין עד אחר קדושת ובא לציון (ישעיה מז, יא). **ויש מי שכתב על צד הקבלה שלא לחלוץ עד שאמר בהם שלש קדושות וארבע קדישים**, (ועל' במשנה ברורה ס"ק נו שיש כאן ט"ס, ובאמת צ"ל ג' קדישים וד' קדושות. כי ברכו את ד' נחשב חדא שהיא דבר שבקדושה, וקדושת שפה ברורה שניה, וקדושת העמידה, וקדושת ובא לציון. ושלשה קדישים הוא חצי קדיש שקודם ברכו, וחצי קדיש שאחר תפילת י"ח, וקדיש שלם שאחר ובא לציון. ומוסיף המ"ב דמשמע מפמ"ג ושאר אחרונים דבמקומות שנוהגים לומר קדיש יתום בכל יום אחר עלינו, טוב שלא לחלוץ עד אחר קדיש יתום) והכי נוהגים המדקדקים. [ממשיך המ"ב וז"ל **ולא כאלו החולצין תפילין דרש"י ומניחין דר"ת תיכף לאחר קדושה של י"ח**. ובאמת מלבד שעושין שלא כדין המבואר לעיל (סימן כה, יג), **גם צריך לכוין בתפלת י"ח להש"ץ לא לעסוק בדבר אחר.**

ובדרך כלל אלו שלובשים תפילין של ר"ת, (החסידים והספרדים) הם אלו שנוהגים כפי המקובלים, א"כ מכאן תוכחה גלויה לאלו שחולצים תפילין של רש"י בחזרת הש"ץ, כדי ללבוש תפילין של ר"ת, למה לא ממתנינים עד לאחר קדיש של ובא לציון, הרי **על צד הקבלה** שלא לחלוץ עד שאמר בהם שלש קדושות וארבע קדישים, ואולי יצא שחרם בהפסידם.

הנהגת הגרמ"פ לענין תפילין של ר"ת

הגרמ"פ נשאל מהאדמו"ר מליבאוויטש בקשר לתפילין של ר"ת, וענה לו שכשהיה בלובאן היה מניחם בלי נדר, וגם כשהגיע לארה"ב השיג תפילין מהודרים שלבש אותם לכמה שנים עד שהיה צריך לגנוזם. ומסביר שהיות ועיקר הדין הוא כרש"י, אע"פ שהיו הרבה גאונים

וראשונים שסברו כר"ת, ולפי הגמ' (יבמות דף ק"ב) אף אם יבא אליהו ויאמר דישנו לעשות כר"ת לא ישמעו לו, בין לרבה בין לר' יוסף, א"כ היות וקשה להשיג תפילין מהודרים, אז למה שמחויבים עושים מה שאפשר, ואפשר גם להקל בשעת הדחק, אבל לקיים חומרא אינו כדאי אם לא שעושה את זה בהידור. עוד כתב שאפילו עכשיו שיש סופרי חב"ד שכותבין תפילין של ר"ת מהודרים, אבל אינם כותבין הפתוחות והסתומות נכון, אפילו לשיטת שו"ע הרב, עי"ש שמאריך.

ומסיים התשובה שמאחר והודיעו לי בשם כ"ק הו"ג שליט"א שיש סופר מובהק אצלו שנכון לשלחו אלי ולצוותו שיכתוב עבורי פרשיות דתפילין דר"ת כרצוני הוא דבר גדול מאד, לבד מה שאוכל לקיים גם מצות הנחת תפילין דר"ת כפי מה שנהגתי, וענין הממון ב"ה שעזרני ויעזרני לשלם להסופר כפי אשר יבקש וישגי הסופר בתים טובים. ובודאי הסופר יכתוב גם ככתב הב"י, שאף שבארתי שבעצם כל הכתבים שאיכא הרבה שכותבין סת"מ שאיכא אצלינו שלש כתבים כולם הם מסיני, ורק א"א לכתוב פרשיות דתפילין ומזוזה אלא בכתב אחד משום שיהיה פסול מדין מנומר, אבל מ"מ אנו נוהגין שהכל יהיה בכתב הב"י בין מזוזות ותפילין ובין ס"ת בביהכ"נ שאני רגיל להתפלל, ויהיה כתבו נאה.